

درس خارج فقه، مضرت آیت الله مسینی بوشهری (دامت برکاته)

تاریخ: ۳ دی ۱۳۹۶

مصادف با: ۵ ربیع الثانی ۱۴۳۹

جلسه: ۳۴

موضوع کلی: فصل فی أفعال الوضوء

موضوع جزئی: الأول: غسل الوجه - کیفیت شستن

سال تحصیلی: ۹۷-۹۶

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهیرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

خلاصه جلسه گذشته

عرض شد که به نظر مرحوم سید (ره)، واجب است که شخص در هنگام وضو گرفتن، شستن صورت را از بالا شروع کند. عرض شد که مشهور بین متقدمین و متأخرین همین قول است. بحث در روایاتی بود که بر وجوب شستن صورت از بالا، اقامه شده بود، روایت اول [روایت ابی جریر رقاشی] از حیث سند و دلالت بررسی شد و عرض شد که سند این روایت ضعیف است ولی دلالتش تمام است.

روایت دوم: عَنْ زُرَّارَةَ بْنِ أَعْيَنَ؛ قَالَ: حَكَی لَنَا أَبُو جَعْفَرٍ (ع) وَضُوءَ رَسُولِ اللَّهِ (ص): «فَدَعَا بِقَدَحٍ مِنْ مَاءٍ فَأَذْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فَأَخَذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَأَسْدَلَهَا عَلَى وَجْهِهِ مِنْ أَعْلَى الْوَجْهِ ثُمَّ مَسَحَ بِيَدِهِ الْجَانِبَيْنِ جَمِيعاً ثُمَّ أَعَادَ الْيُسْرَى فِي الْإِنَاءِ فَأَسْدَلَهَا عَلَى الْيُمْنَى ثُمَّ مَسَحَ جَوَانِبَهَا ثُمَّ أَعَادَ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ ثُمَّ صَبَّهَا عَلَى الْيُسْرَى فَصَنَعَ بِهَا كَمَا صَنَعَ بِالْيُمْنَى ثُمَّ مَسَحَ بِلِّغَةِ مَا بَقِيَ فِي يَدَيْهِ رَأْسَهُ وَرِجْلَيْهِ وَلَمْ يُعِذْهُمَا فِي الْإِنَاءِ»^۱.

گفته اند که عبارت «فَأَسْدَلَهَا عَلَى وَجْهِهِ مِنْ أَعْلَى الْوَجْهِ» بر وجوب شستن صورت از بالا، دلالت دارد، بنابراین، روایت مذکور در وجوب شستن صورت از بالا به پایین ظهور دارد.

اشکال آیت الله خویی (ره) به استدلال به روایت مذکور

آیت الله خویی (ه) گفته است که امام باقر (ع) در روایت مذکور، فعل رسول اکرم (ص) در رابطه با وضو را نقل کرده است اما این دلیل بر این نیست که کیفیتی که رسول اکرم (ص) وضو می گرفته است همان کیفیتی است که به نحو وجوب باید وضو گرفته شود و معلوم نیست که حکایت امام باقر (ع) از وضوی پیامبر اکرم (ص)، بر وجوب وضو به آن کیفیتی که رسول اکرم (ص) وضو گرفته است، دلالت کند چون ممکن است که کیفیت وضوی پیامبر (ص) از باب افضلیت و استحباب باشد و از باب وجوب نباشد. آیت الله خویی (ره) در ادامه فرموده است که خصوصیات غسل پیامبر (ص) از بالای صورت به پایین در غیر اخباری که به عنوان وضوهای بیانیه ذکر شده اند، نیامده است، بنابراین، محتمل است که حکایت امام باقر (ع) از وضوی پیامبر اکرم (ص) از باب افضلیت و استحباب از بالا شستن صورت باشد و در مباحات و مستحبات، تأسی از پیامبر اکرم (ص) واجب نیست و وجوب تأسی فقط در مواردی است که فعل به نحو وجوب از پیامبر اکرم (ص) صادر شده باشد^۲.

۱. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱، کتاب الطهارة، ابواب الوضوء، باب ۱۵، ص ۳۹۲، ح ۱۰.

۲. سید ابوالقاسم، موسوی خویی، التنقیح فی شرح العروة الوثقی، ج ۴، ص ۶۵.

تعبیری که علامه (ره) و شهید اول (ره) در ذیل روایت دوم مطرح کرده‌اند و گفته‌اند: «ان هذا وضوء لا يقبل الله الصلاة الا به» [با صرف نظر از اشکالی که آقای خویی (ره) بر آن وارد کرده است و گفته است که این ذیل مرسل است و سندش روشن نیست]، مؤید این است که امام باقر (ع) کیفیت وضوی واجب را از جانب رسول اکرم (ص) نقل کرده است. پس وضویی که امام باقر (ع) از پیامبر (ص) نقل کرده است به وضوهایی که در عصر امام باقر (ع) به طریق نکس [از پایین به بالا شستن] گرفته می‌شده است، ناظر بوده است لذا نقل امام باقر (ع) از کیفیت وضوی پیامبر (ص) ناظر به قول کسانی بوده است که معتقد بودند که به هر نحوی که وضو گرفته شود [چه از بالا به پایین و چه از پایین به بالا]، صحیح است و امام می‌خواسته است با این کار بگوید که واجب است که از بالا به پایین شسته شود و امام (ع) در مقام بیان این بوده است که حداقل وضوی واجب را مطرح کند و در صدد بیان طول و تفسیر آن نبوده است لکن به یک نکته توجه داشته است و آن، اینکه در هنگام شستن صورت باید از بالا شسته شود. بنابراین، حکایت امام باقر (ع) از کیفیت وضوی پیامبر (ص)، از وضوی وجوبی حکایت دارد لذا اگر گفته شود که تعبیر «ان هذا وضوء لا يقبل الله الصلاة الا به» که در ذیل روایت آمده است، مرسل است و سندش روشن نیست، عرض می‌شود که نفس وضوی امام باقر (ع) به نقل از رسول اکرم (ص)، در شرائطی که مخالفین، به گونه دیگری وضو می‌گرفته‌اند [، یعنی از پایین به بالا می‌شسته‌اند] و همچنین، اینکه امام باقر (ع) در مقام بیان اختصاری و حداقلی وضوی واجب از جانب پیامبر (ص) بوده است، ولی تصریح کرده است که صورت باید از بالا شسته شود و شستن صورت را مطلق نگذاشته است، دلیل بر این است که امام (ع) در مقام بیان کیفیت وضوی وجوبی از جانب پیامبر (ص) بوده است.

میرزای قمی (ره) گفته است که با توجه به بیان کیفیت وضوی پیامبر (ص) از جانب ائمه معصومین (ع) در روایات، اشتغال ذمه برای انسان حاصل می‌شود که اگر بر خلاف آنچه از جانب ائمه (ع) نقل شده است، وضو بگیرد آیا تکلیف از ذمه او ساقط می‌شود یا ساقط نمی‌شود لذا برای فراغ ذمه باید به همان کیفیتی که نقل شده است وضو بگیرد، یعنی از بالا به پایین بشوید تا ذمه او بری شود.

نتیجه، اینکه از روایات مذکور و عمل فقها و تسالم فقها این نتیجه به دست می‌آید که شخص در هنگام وضو گرفتن باید از بالا شروع به شستن کند.

مرحوم سید (ره)، در ادامه، نوشته است: «و الغسل من الأعلى إلى الأسفل عرفاً و لا يجوز النكس»^۱.

به نظر مرحوم سید (ره)، ملاک در شستن از بالا به پایین، عرف است و عکس آن جایز نیست.

دقت عقلی در هنگام شستن، لازم نیست، یعنی لازم نیست که انسان هنگام شستن از بالا بیش از حد دقت کند که دقیقاً از بالاترین نقطه صورت، شروع به شستن کند، بلکه همینکه که عرفاً صدق کند که از بالا شسته است، کافی است.

احتمالاتی در رابطه با شستن از بالا به پایین، مطرح شده است:

احتمال اول، اینکه عده‌ای گفته‌اند که وجوب شستن از بالا به پایین، به این نحو است که شروع شستن از بالاترین نقطه صورت باشد ولی در ادامه لازم نیست که شستن از بالا به پایین باشد و هر گونه بشوید، کفایت می‌کند.

۱. سید محمدکاظم، طباطبایی یزدی، العروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۰۳.

در پاسخ عرض می‌شود که آنچه از اخبار استفاده می‌شود این است که لازم است که شستن از بالا به پایین باشد و ملاک برای صدق از بالا به پایین بودن، عرف است، یعنی عرفاً گفته شود که از بالا به پایین شسته شده است.

احتمال دوم، اینکه واجب است که اجزاء بالای صورت به نحو الأعلى فالأعلى به حسب خطوط عرضیه، شسته شود، یعنی به حسب عرضی تا جزء بالاتر شسته نشود، به شستن جزء پایین آن اقدام نشود.

در پاسخ عرض می‌شود که این احتمال نیز صحیح نیست چون چنین شستنی مشکل است زیرا وقتی شخص آب می‌ریزد، آب خود به خود بخشی از صورت را می‌شوید لذا امکان شستن صورت به نحو الأعلى فالأعلى به حسب خطوط عرضیه ممکن نیست چون ممکن است که هنگام آب ریختن بر صورت بخشی از پایین صورت شسته شود در حالی که هنوز قسمت‌هایی از بالای صورت شسته نشده است.

احتمال سوم، اینکه شستن اجزای بالای صورت به حسب خطوط طولیه واجب است، یعنی از بالا به پایین شسته شود و تا قسمت بالا به حسب طول شسته نشود.

در پاسخ عرض می‌شود که این احتمال نیز صحیح نیست چون اگر آب از بالای صورت ریخته شود، خود به خود بعضی از بخش‌های پایینی صورت به حسب طول نیز شسته می‌شود. پس هم به حسب عرض و هم به حسب طول، امکان شستن اجزاء بالایی ممکن نیست.

بنابراین، ملاک در شستن از بالا به پایین، عرف است، یعنی اگر عرفاً گفته شود که از بالا به پایین شسته شده است، کافی است.

«الحمد لله رب العالمین»